

Historische Kring Bemmel

Jaargang 6, nr.2
Mei 1996

1754-122
B - S - G.

Historische Kring Bemmeler

Uitgave ten behoeve van de leden, jaargang 6 no 2.

Inhoudsopgave:

Een woord van de voorzitter	1
In Bemmeler staat een huis (12)	2
Verleden tijd - Archeologie in Bemmeler (8)	5
Bemmeler tussen 1840 en 1900	12
Historische Kring Bemmeler: Ook op internet!	14
Archeologie en monumentenzorg in gemeenten	15
Onderwijsproject Twee keer bevrijd	18
Oude kadastrakaarten Ressen en Bemmeler	18
Straatnamen in Bemmeler, Haalderen en Ressen (4)	19
Een kranteknippsel (15)	20
"Uut de ouwe deus" (15)	22
Het begin van de aardappelteelt in Gelderland	23
Robert Melchers afgestudeerd	32
Het aardige is eraf	33
Steun van de Rabobank	35
Oude foto's (5)	36
Agenda	38
Boeken	39
Colofon	

Kopij volgende nummer:

Dit is de vijftiende uitgave van het kringblad. Het voornemen bestaat het volgende nummer begin september 1996 te laten verschijnen. Kopij voor dat nummer is welkom en kan bij de redactieleden of bij het secretariaat worden ingeleverd. Als uiterste datum van inleveren willen wij graag 1 augustus 1996 aanhouden.

Een woord van de voorzitter

Steeds als er een nieuw kringblad uitkomt zijn er weer grote ingrepen in onze omgeving te melden. Er komt een nieuwe wijk onder de naam "Klein Rome". Huizen komen er ook op de Oude Wei. Een van de laatste open plekken van het dorp, bij "Huize Bemmell", wordt volgebouwd. Het doortrekken van de A15 is opnieuw actueel. We mogen allemaal inspreken over de veranderingen, maar op de daarvoor bestemde avonden is het akelig stil. Er komt bijna niemand meer. We geloven er niet meer in dat inspraak nog echt iets betekent, zo dat al ooit het geval is geweest. Dat is jammer.

Als ik aan de Betuwe-lijn en de A15 denk zie ik die bekende reeks afbeeldingen voor me, die je vroeger veel tegenkwam in wachtkamers bij bijvoorbeeld tandartsen. Links had je een prachtig oud stadje, met schilderachtige vakwerkhuisen en smalle kronkelige steegjes. Op de volgende plaat verscheen een hijskraan, die kennelijk een weg moest gaan verbreden. Aan het eind van de reeks zag je een metropool, met vijf-verdiepingenhoge autosnelwegkruisingen. Ergens in een hoekje kon je nog een heel klein restantje van een vakwerkhuis terugvinden. Je moest ernaar zoeken. Zou iets dergelijks ook het lot van de Over-Betuwe gaan worden? Je moet er niet aan denken, maar de feiten zijn hard. Nog maar twee eeuwen geleden woonden er in ons land slechts twee miljoen mensen en nu zijn het er vijftien. Nog maar één eeuw geleden verdiende nog 80% van de bevolking zijn brood in de landbouw en nu nog maar enkele procenten. Wij zullen de ontwikkelingen niet tegenhouden.

Zou het een vorm van compensatie zijn dat clubs als de historische kring zich met het verleden van hun omgeving bezig houden? Het is in ieder geval belangrijk dat ze bestaan. Tegen de verdrukking in maken we ons sterk voor het behoud van ons culturele erfgoed en dat moeten we zo houden. Beste kringleden, dit was mijn afscheidswoordje. Volgende keer zal mijn opvolger u in het kringblad welkom heten.

Louis Dolmans.

In Bemmeler staat een huis

Ditmaal duiken we in de geschiedenis van het pas opgeknapt, zeg maar gerust gerestaureerde pand, dat staat op de hoek Dorpsstraat-Molenwei-Oude Kerkhof. Waarschijnlijk is het pand het best bekend onder de naam: (café en slijterij) "De Roos".

Gegevens uit de geschiedenis van huizen zijn meestal te verkrijgen uit oude tekeningen of oude foto's. Daarnaast komen bij verbouwingen, sloop- en graafwerkzaamheden soms sporen van een oude toestand tevoorschijn.

De eerste plaatjes van deze plek werden getekend door De Beijer in 1742. Hij maakte twee tekeningen in verschillende technieken: een pentekening, die zeer bekend is en die door de gemeente Bemmeler al eens is uitgebracht als nieuwaarskaart, en een gewassen pentekening, die te vinden is in het boek: "De geschiedenis van de Ned. Herv. Kerk in Bemmeler". Op die tekening staat een boerenschuur met daarachter een woonhuis, dat evenwijdig aan de kerk staat. Wie daar gewoond hebben, is niet te achterhalen. Links van de schuur staat een monumentale boom, die daar zo lang gestaan schijnt te hebben, dat hij door Wolters in zijn boek "De Gemeente Bemmeler in het land van Overbetuwe" nog wordt vernoemd.

In 1820 vinden we op de plaats van de schuur een T-boerderij. Deze was daadwerkelijk als boerderij in gebruik en later hoogstwaarschijnlijk ook als smederij. Het voorhuis lag iets hoger dan het bedrijfsgeheelte. Rond 1900 zien we dat het dwarshuis van de T-boerderij is verdwenen. Waarschijnlijk is er brand of iets dergelijks geweest, want anders was het een nogal ingrijpende en kostbare verbouwing, die alleen maar ruimteverlies opleverde..... Het dak wordt dan een doorlopend zadeldak. Gezien de bijzondere positie van de raampartij in de oostgevel (links, als je voor het huis staat), heeft er aan die kant mogelijk een wolfseind aan het dak gezeten, wat later is opgemetseld tot een punt.

Omstreeks 1925 werd in de hoek van het pand aan de Oude Kerkhof een schuine deur aangebracht met daarvoor, om de hoek van

het huis op te vangen, een hardstenen pilaar. Het gebouw was toen in gebruik als kruideniers-winkel en café. Het cafégedeelte werd later vergroot. In de lange noordgevel bevond zich een soort portaaltje met daarin twee schuin geplaatste deuren, die de toegang vormden tot het café c.q. de winkel.

Foto uit 'De geschiedenis van de Ned. Herv. Kerk in Bemmelen', door J. Verburg.
Origineel collectie J. Janssen.

Direct na de oorlog werd het achterhuis gebruikt als noodwoning. Immers, in de tijd van het manneneiland was er zo ontstellend veel vernield (in Bemmelen waren 366 woningen totaal in puin veranderd), dat elke mogelijkheid tot bewoning moest worden benut.

Rond 1949 werd de schuine hoekdeur met pilaar veranderd in een deur in de westgevel. De schuine deuren in de lange noordgevel werden vervangen door rechte deuren. Het café had dus twee ingangen. Daarvan maakte de jeugd regelmatig gebruik om elkaar achterna te zitten dwars door het café heen..... De kruidenierswinkel ging over in slijterij.

In 1968 werd aan de kerkzijde een flink stuk aangebouwd: 19 meter lang en 2,5 meter breed.

Dit gedeelte werd door de huidige bewoners weer verwijderd.

Het café was eigendom van de fam. Helmich. Later werd het bedrijf voortgezet door de fam. G. Bouwman. De heer Bouwman was getrouwd met een dochter van de Helmichs.

Achter het pand "De Roos" stond nog een kleiner huis, parallel aan de weg naar de kerk. Daarin woonde de fam. Bouman (zonder w) en later de kleermaker Bruins. Over het straatje naar de kerk stond een groot hek met er naast een klein hekje voor de schooljeugd. De gemetselde stenen palen, waaraan de hekken waren gehangen, hadden een hardstenen, piramidevormige kop, waarvan er nu nog één ligt.

In 1979 werd het pand verbouwd tot slijterij. Het café bestond niet meer. De ramen in de noordgevel, alsmede de entree werden vervangen door nieuwe boogramen. De deur in de westgevel was verdwenen. De heer G. Bouwman dreef de slijterij. Later wordt de slijterij overgenomen door de firma Impodra, die in 1991 naar het winkelcentrum verhuist onder de naam "Gall en Gall".

In 1993 wordt het gehele pand met bijbehorende grond gekocht door Ingrid Goris en Hans Brenters. Zij hebben, na zoveel mogelijk gegevens verzameld te hebben, het pand zo goed mogelijk in de oorspronkelijke staat teruggebracht. Dat dit uiteraard afhankelijk was van de verkrijgbare gegevens en van toestemming van de gemeente, spreekt voor zich.

Foto's van het huis in diverse periodes zijn gepubliceerd in de boeken "Bemmel in oude ansichten" en "De geschiedenis van de Ned. Herv. Kerk in Bemmel". Een woord van waardering en bewondering aan het adres van de huidige bewoners is zeker op zijn plaats en een wandeling langs het pand van harte aanbevolen.

Joop Verburg.

Verleden Tijd

Archeologie in Bemmeloord

Verslag thema-avond ARCHEOLOGIE IN DE OVER-BETUWE

Onder ruime belangstelling vond op 19 maart jl. in het cultureel centrum 'de Kinkel' een thema-avond plaats, waarin het archeologisch erfgoed centraal stond. De sprekers op deze avond waren drs. Jan Thijssen, stadsarcheoloog van de gemeente Nijmegen en drs. Adam Haarhuis, projectleider 'Waalsprong' bij de Stichting RAAP (Stichting Regionaal Archeologisch Archiverings Project).

Het Nijmeegse verhaal

Jan Thijssen schetste de historie rond het ontstaan van een archeologisch beleid in Nijmegen, deed verhaal van recent onderzoek en gaf de archeologische potenties aan van het Waalsprong-gebied. Daarnaast gaf hij uitleg over het Verdrag van Valletta (Malta) waarin de bescherming van het archeologisch erfgoed is vastgelegd.

In juli 1988 werd door de gemeenteraad van Nijmegen bepaald dat het beheer van het bodemarchief deel uitmaakt van het gemeentelijk monumentenbeleid. Aanleiding voor dit besluit vormde met name de publieke ontevredenheid omtrent de gang van zaken rond de Romeinse muur op de Waalkade. Deze tufstenen muur, ca. 1,5 m breed en op sommige plaatsen nog 2 m hoog, blootgelegd over een lengte van zo'n 100 m en uniek voor onze streken, moest het veld ruimen ten behoeve van de bouw van het casino (afb. 1).

Het beleid is gericht op bescherming van dat bodemarchief, waarin alleen mag worden ingegrepen als dit noodzakelijk is en als archeologisch onderzoek is verzekerd. Naast de reeds bestaande archeologische monumenten wees de raad een archeologisch aandachtsgebied aan met een omvang van 250 ha. Inmiddels is daarvan ca. 30 ha onderzocht. In de gemeentelijke plannen wordt sindsdien ruimte vrijgemaakt voor archeologisch onderzoek, zowel in tijd als in financieel opzicht. Voor de uitvoering van dit beleid werd een stadsarcheoloog aangesteld. Sinds 1988 zijn er onder de leiding van Thijssen ruim 60 projecten uitgevoerd, variërend van incidentele waarnemingen tot geplande langdurige en grootschalige opgravingen. Naast de stadsarcheoloog zijn in Nijmegen eveneens de Rijks-

dienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) en de vakgroep Provinciaal-Romeinse archeologie van de Katholieke Universiteit (KUN) actief met onderzoek.

Afb. 1: Restanten van een Romeinse muur op de Waalkade in Nijmegen.
Foto: Archief De Gelderlander.

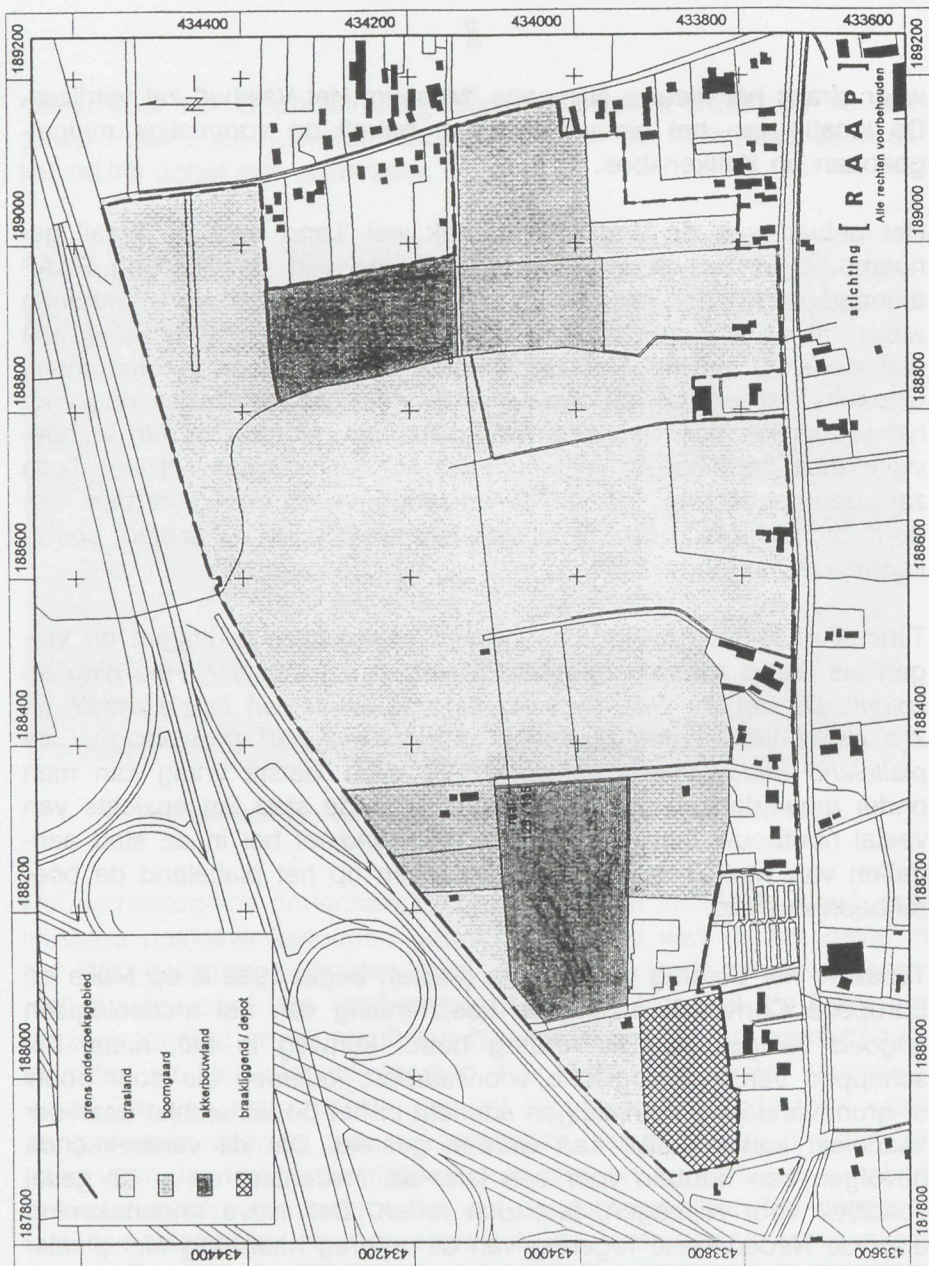
Het archeologisch onderzoek heeft in Nijmegen inmiddels direct aanwijsbare positieve invloeden gehad. Met name was dit het geval in het Waterkwartier (Nijmegen-West), waar een stadsvernieuwingsproject is uitgevoerd. De stadsarcheoloog heeft hier met z'n team onderzoek verricht en de resultaten hiervan regelmatig op voorlichtingsavonden en in informatiekranten toegelicht, wat grote weerklank vond. Zo was het mogelijk dat het archeologisch onderzoek werd aangegrepen voor tal van wijkactiviteiten. De resultaten zorgden tevens voor de nodige (landelijke) publiciteit en vonden een vertaling in onder andere het weergeven van de contouren van het opgegraven tempelcomplex in het plaveisel, de naamgeving van enkele woonblokken en in de plaatsing van een bronzen plaquette met toelichting. Op 22 maart jl. heeft Jan Thijssen de eerste spade in de grond gestoken voor het archeologisch bodemonderzoek op de plek,

waar straks het nieuwe Nijmeegs "Museum Het Valkhof" zal verrijzen. De locatie van het nieuwe museum betreft de voormalige midget-golfbaan op Kelfkensbos.

Het gebied van de Waalsprong, ook wel 'Land over de Waal' genoemd, blijkt op grond van verkenningen van de Stichting RAAP archeologisch zeer interessant te zijn. Enkele van deze terreinen waren al opgenomen in het Centraal Archeologisch Archief (CAA) van de ROB en hebben de status van archeologisch monument. Ondanks het feit dat het onderzoek in volle gang is, zal er, nog vóór het vaststellen van de bestemmingsplannen, worden gezien in hoeverre deze terreinen zoveel mogelijk kunnen worden ontzien. Toch zal bodemonderzoek, gezien de bouwopgave op een groot deel van de in archeologisch opzicht belangrijke terreinen in dit gebied, onontkoombaar zijn.

Tijdens dit onderzoek hoopt Thijssen antwoorden te krijgen op vragen als *Welke rol speelden de Bataven in het gebied?*, *Hoe ging de kolonisatie van de Over-Betuwe door de Romeinen in z'n werk?* en *Zijn de te verwachten tegenstellingen tussen stad (Noviomagus) en platteland daadwerkelijk aanwezig?* Bij deze laatste vraag kan men onder meer denken aan de steenbouw in de stad ten opzichte van veelal houtbouw met leem op het platteland, of het in de stad aantreffen van winkeltjes en werkplaatsen en op het platteland de boerenbedrijven, etc.

Tenslotte het Verdrag van Valletta (Malta): begin 1992 is op Malta de Europese Conventie inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed vastgesteld. Dit verdrag houdt kortweg in dat, naast het scheppen van planologische voorwaarden, iedereen die door bouw of grondverstoring vernielingen aanricht in het bodemarchief daarvoor financieel aansprakelijk kan worden gesteld. Dat dit verstrekken gevolgen kan hebben voor een land als Nederland en in dit geval specifiek voor Nijmegen, laat zich raden. Definitieve ondertekening door de Nederlandse regering van dit verdrag heeft nog niet plaatsgevonden.

Afb. 2: Locatie Ressen met grondgebruik ten tijde van het onderzoek (Bron: RAAP).

Archeologisch karteringsonderzoek in de Over-Betuwe

(Deze bijdrage is verzorgd door Adam Haarhuis)

Het gebied van de Over-Betuwe tussen Arnhem en Nijmegen zal in de nabije toekomst grote veranderingen ondergaan. Er zal op grote schaal woningbouw plaatsvinden en er worden nieuwe wegen en waterpartijen aangelegd. Indien alle projecten gerealiseerd worden, heeft dat uiteraard zeer grote gevolgen voor het landschap en de belangrijke cultuurhistorische waarden in dit deel van het rivierengebied. Vooruitlopend op de daadwerkelijke uitvoering van de bouwprojecten hebben verschillende gemeenten dan ook archeologisch onderzoek laten uitvoeren, met het doel de oudheidkundige waarden van de desbetreffende plangebieden zo volledig mogelijk in kaart te brengen.

Op de eerste plaats kan daarmee worden voorkomen dat door graafwerkzaamheden ten behoeve van de bouw een groot deel van de bewoningsgeschiedenis van het onderhavige gebied in de vorm van oude nederzettingsresten, verloren gaat. Daarnaast voorkomt men op deze wijze zo veel mogelijk dat de werkzaamheden onverhoopt stilgelegd dienen te worden vanwege het aantreffen van bijvoorbeeld de overblijfselen van een onbekende Romeinse woonplaats. De gemeenten spelen hiermee bovendien in op de huidige visie van de Rijksoverheid, dat de cultuurhistorische waarden van een omvangrijk landelijk gebied niet geheel verloren mogen gaan bij een grootschalige herinrichting.

Het archeologisch karteringsonderzoek vindt hoofdzakelijk plaats aan de hand van oppervlaktekarteringen en grondboringen. Het verrichten van oppervlaktekarteringen bestaat vooral uit het optekenen van landschappelijke kenmerken en het gericht zoeken naar oppervlaktevondsten, zoals aardewerkscherven. De grondboringen worden in een vast grid (=patroon) uitgevoerd, waarmee grote gebieden systematisch worden onderzocht. Hierbij worden niet alleen 'archeologisch vervuilde' bodemlagen geregistreerd, maar tevens de geologische situaties bestudeerd.

Archeologisch karteringsonderzoek heeft onder andere plaatsgevonden in het Waalspronggebied, in Driel-Oost, in de gemeente Bemmelen.

en ten oosten van Elst (Aam). In de meeste gevallen is het onderzoek nog niet afgerond. Zo ook in Bemmelen waar verschillende locaties bij Ressen en de bouwlocatie bij Haalderen worden onderzocht. In Ressen (afb. 2) zijn diverse nederzettingsterreinen uit de IJzertijd tot en met de Late Middeleeuwen in kaart gebracht. Daarbij is ook een tot nu toe onbekend grafveld uit de Romeinse tijd en de Merovingische tijd (Vroege Middeleeuwen) aangetroffen. Bij Haalderen (rond de Essenpas) zijn de afgelopen weken laat-middeleeuwse resten gelokaliseerd. In één van de komende nummers worden deze vondsten nader toegelicht.

Hoe rijk het verleden van het centrale deel van de Over-Betuwe is geweest, blijkt tevens uit het grote aantal vindplaatsen in het Waalspronggebied. Enkele hiervan waren reeds bekend, zoals de bijna legendarische vesting 'Knodsenburg' bij Lent. Vrijwel alle reeds langer bekende vindplaatsen in het gebied dateren uit de Romeinse tijd en de Middeleeuwen. De oorzaak hiervan is dat veel vindplaatsen uit deze periode aan het oppervlak waarneembaar zijn. Dit in tegenstelling tot de meeste prehistorische vindplaatsen in de Betuwe, die als gevolg van talrijke overstromingen vaak onder een dikke laag klei verscholen gaan. Dit verklaart waarom tot enkele decennia geleden nog werd verondersteld dat de Betuwe vóór 'de komst van de Bataven' niet of nauwelijks bewoond was. Sinds kort blijkt dat, met name in het rivierengebied, prehistorische nederzettingsterreinen met een hoge ouderdom kunnen worden opgespoord door middel van systematisch booronderzoek zoals de gemeente Nijmegen heeft laten uitvoeren.

Ook al is door recente onderzoeken onze kennis met betrekking tot de vroege prehistorie in de Betuwe duidelijk toegenomen, over de bewoners van dit gebied in de Steentijd en Bronstijd (tot ca. 800 voor Chr.) is nauwelijks iets bekend. In dit licht zijn de jongste ontdekkingen in het Waalspronggebied van groot belang. Op enkele terreinen in het gebied zijn door de Stichting RAAP door middel van grondboringen resten aangetroffen van nederzettingen uit de Steentijd. Het gaat om een aaneenschakeling van vindplaatsen ten westen van Ressen. De ouderdom van een deel van de aangeboorde archeologische resten is onlangs door het Centrum voor Isotopen Onder-

zoek van de Rijksuniversiteit Groningen vastgesteld op ruim 7000 jaar. Daarmee betreft het de oudste bekende woonlocaties van de Over-Betuwe. Tot voor kort waren in de Betuwe alleen losse vondsten zonder een duidelijke context van bewoningssporen uit de periode voorafgaand aan het Neolithicum (voor ca. 5000 voor Chr.) bekend. De 7000 jaar oude bewoningsresten die nu op circa twee meter diepte zijn aangeboord, zijn voor de vroege prehistorie van het gebied van grote betekenis. Doordat de resten zo diep liggen, zijn ze tot op heden goed bewaard gebleven. Tijdens het archeologisch booronderzoek werden op de betreffende plaatsen, naast bewerkt vuursteen, tevens verkoolde plantenresten, vele stukjes bot en zelfs rode oker, een soort prehistorische verfstof, aangetroffen. De vindplaatsen vormen derhalve een rijke bron van oudheidkundige gegevens, op basis waarvan het eerste hoofdstuk van de bewoningsgeschiedenis van de Over-Betuwe kan worden herschreven.

Niet alleen de hoge ouderdom van sommige nederzettingen, maar ook het grote aantal prehistorische nederzettingsterreinen is opvallend. Tijdens het Waalsprong-onderzoek zijn bijna net zo veel prehistorische als Romeinse en Middeleeuwse vindplaatsen ontdekt. Er zijn nederzettingen uit het Mesolithicum, het Neolithicum, de Bronstijd, de IJzertijd, de Romeinse tijd en de Middeleeuwen in kaart gebracht. De relatief zandige kleigronden van het gebied tussen Lent, Oosterhout, Elst en Bemmelen zijn klaarblijkelijk duizenden jaren lang intensief bewoond geweest.

Wanneer alle gegevens van de bovengenoemde archeologische karteringen door de Stichting RAAP zijn verwerkt, worden zeer gedetailleerde vindplaatsenkaarten van de verschillende gebieden vervaardigd. Deze zullen een goede indruk geven van het landschap en de bewoning in het desbetreffende deel van de Over-Betuwe vanaf de Steentijd tot en met de Late Middeleeuwen. Aan de hand hiervan kunnen beslissingen worden genomen om belangrijke vindplaatsen te beschermen, eventueel door de plannen op bepaalde punten aan te passen. Daarnaast zullen vindplaatsen waarvoor geen effectieve bescherming mogelijk is, worden onderzocht door middel van opgravingen.

Marc Kocken.

Bemmel tussen 1840 en 1900

Soms heb je het geluk, dat je ergens een heel oud boekje op de kop tikt, waarin geschreven wordt over ons dorp Bemmel. In dit geval was dat "Witkamps Aardrijkskundig Woordenboek van Nederland", uitgave 1895. Je vindt daarin soms ook anders geschreven plaatsnamen. Gendt komt in het boek bijvoorbeeld nog voor als Gent. Maar nu over Bemmel, zowel de gemeente als het dorp Bemmel. Ik citeer het Aardrijkskundig Woordenboek:

Bemmel, gemeente in Gelderland tussen de gemeenten Huisen (met één s), Duiven, Pannerden, Millingen, Gent, Elst en Valburg. Zij is groot 4219 hectare en vormt één van de schoonste gedeelten van de Over-Betuwe. De grond, een vruchtbare klei, brengt voortreffelijke tarwe, nevens tabak, kersen en andere veldvruchten voort. Ook zijn er vele schone, uitgestrekte, welbeplante landgoederen. De bevolking, die in 1822 2749 zielen bedroeg, was in 1840 tot 4126, in 1870 tot 4903, in 1890 tot 5652 geklommen. Bij de volkstelling van 1890 onderscheidde men hen in 685 Nederlands Hervormden, 1 Christelijk Gereformeerde, 2 Doopsgezinden, 4950 Rooms Katholieken en 14 Israëliërs.

De gemeente bevat de dorpen Bemmel, Angeren, Doornenburg en Ressen, de buurten Haalderen, de Honderd-Morgen en Doornik, benevens de gehuchten Heuvel, Baal, Bergerden en Houtakker.

Het dorp Bemmel, aan de Waaldijk, is groot en wijd uiteen gebouwd. Het ligt allerbevalligst uit hoofde der menigte van landgoederen, die het omringen. Daartoe behoren het Huis te Bemmel, de Kinkelenburg, Strijdhagen, de Leemkuil, enz. Men vindt er verder een Hervormde en een Katholieke kerk. In 1840 waren er 1270, in 1860 1450 en in 1890 2484 ingezetenen.

Haalderen in de Gelderse gemeente Bemmel had in 1840 495 inwoners.

Doornik, buurt onder Ressen in de Gelderse gemeente Bemmel. Het oude huis te Doornik, dat zijn verwoesting in 1355 door herbouw ont-

kwam, is in 1827 afgebroken.

Ressen: Dorp met een Hervormde kerk in de gemeente Bemmeler. Het is het hoofdgedeelte ener heerlijkheid, die ruim 422 hectare beslaat, in 1840 200, in 1872 323 en in 1890 348 inwoners telde. Oudtijds werd de heerlijkheid bezeten door de abdij van St. Vedast te Atrecht. Vervolgens kwam het aan Kleef en in 1385 aan de Gelderse hertog Willem. Er stond vroeger te Ressen, dat reeds omstreeks 673 als Rexna wordt vermeld, een adellijk kasteel. Er is een station, gemeenschappelijk voor Ressen en Bemmeler, aan de spoorweg Arnhem-Nijmegen.

Angeren, dorp in de Gelderse gemeente Bemmeler aan de Rijndijk, in 1840 met 773, in 1860 met 967 en in 1890 met 1112 inwoners. De Hervormden en Rooms Katholieken hebben hier elk een kerk. De overlevering verhaalt, dat de Batavieren bij hun komst van de Eder te Angeren aan land gingen.

Doornenburg, dorp in de Gelderse gemeente Bemmeler, bijzonder fraai in het geboomte gelegen, met een Rooms Katholieke kerk en een oud slot, dat nog in het bezit is van voorpoort, voorburg en kapel. De vertrekken van dit kasteel bevatten nog overblijfselen van vroegere pracht, zoals gobelins en schilderwerk, maar ook dit verkeert in treurige staat. Eén der schilderijen bevat een tafereel, dat de vlucht van Gijsbrecht IV uit Amsterdam voorstelt, volgens de verdichte verhalen omtrent de inneming der stad door de Hollanders. Doornenburg is een oude heerlijkheid, die onder andere aan de Amstel's heeft toebehoord. Tussen het slot en de kerk staat een wegens ouderdom en dikte merkwaardige eik.

Doornenburg had met de Honderd-Morgen in 1811 383, in 1840 1055, in 1880 1152 (waarvan slechts 53 in de dorpskom) en in 1872 1341 inwoners. In 1890 had Doornenburg 83 inwoners in de kom, 38 militairen bewoonden het onder Doornenburg gelegen fort te West-Pannerden en 230 personen bevonden zich op schepen in de gemeente. Verder telde men buiten de kom 1427 inwoners.

Tot zover Witkamps Aardrijkskundig Woordenboek van Nederland.

De gehuchten Heuvel, Baal, Bergerden en Houtakker worden alleen genoemd als gehuchten in de gemeente Bemmeler. Bijzonderheden staan daar niet bij.

Joop Verburg.

Historische Kring Bemmeler: Ook op internet!

Wat is *internet*? Dat is 's werelds grootste computernetwerk. De gevraagde informatie wordt verstuurd in de vorm van kleine 'pakketten' die allerlei typen informatie bevatten: tekst, geluid, afbeeldingen en bewegend beeld.

Enkele coöperaties van RABO-banken in het land zijn bezig zich als *provider* (= toegangspoort tot het *net*) in de markt te zetten, zo ook de RABO-bank Bemmeler. Zij 'bouwen' met behulp van informatie van derden zogenaamde 'trefpunten'. Elk trefpunt is georiënteerd op een stad of een regio en bevat verschillende rubrieken waar de internetgebruiker informatie kan vinden, te noemen zijn o.a. mens & gezondheid, kunst/cultuur/sport & vrije tijd, financiën, onderwijs & wetenschap, relaties nu, etc.

Op 20 februari jl. is het Trefpunt Over-Betuwe het *net* opgegaan, waarbij ook de Kring informatie heeft aangeleverd. U merkt het, de Historische Kring volgt alle voor haar interessante ontwikkelingen op de voet en heeft inmiddels een heuse 'eigen pagina' op internet. Daar kan de gebruiker algemene informatie over de doelstelling en de activiteiten van de kring vinden. Op korte termijn zal het informatie-aanbod worden uitgebreid met lezenswaardige artikelen uit het kringblad.

Ons adres op internet:

[HTTP://WWW.TREF.NL/SPORT/CULTUUR/HIST_KR.HTM](http://www.tref.nl/sport/cultuur/hist_kr.htm)

Archeologie en monumentenzorg in gemeenten

Vijf op de zes gemeenten in ons land hebben een monumentenverordening. Eén op de drie heeft een eigen monumentenlijst. Maar de maatschappij verandert, de wetenschap vordert, dus "hoe met al dat moois om te gaan" hoort met de tijd mee te gaan. De Vereniging Nederlandse Gemeenten heeft dat begrepen en de 'modelverordening monumentenzorg' uit 1988 aangepast. Nu staan daar hoofdstukken over archeologie en bouwhistorie in. Niets bijzonders wellicht, want we hadden toch al een Monumentenwet? Fout, want die wet is vooral een instrument en als zodanig betekenisloos. De meeste monumenten, of monumentwaardige zaken in Nederland staan in steden, ook de archeologische, en zonder uitzondering bevinden ze zich op gemeentelijk territorium. En de uitvoerder van een instrument moet het willen en kunnen, anders valt er niets uit te voeren. Wat de Monumentenwet voor het Rijk is, is de nieuwe Modelmonumentenverordening zo'n beetje voor gemeenten.

De nieuwe verordening is overigens niet veel meer dan een vrijwel letterlijke vertaling van, nu ook, het archeologische deel van de Monumentenwet 1988 naar gemeentelijk niveau (waar wel een derde van de rijksmiddelen heen gaan!). Veel interessanter en diepgaander is de toelichting op de archeologische paragraaf in de verordening. Daar staat, voor zover wij weten voor het eerst in deze sector, dat 'archeologie onlosmakelijk verbonden is met de "bovengrondse" monumentenzorg'. Ook wordt er uitvoerig ingegaan op de CHER (cultuurhistorische effectrapportage) als hét instrument voor een geïntegreerde aanpak van cultuurhistorie inclusief archeologie, als onderdeel van ruimtelijke ordening. Tot slot krijgt bouwhistorisch onderzoek veel aandacht als middel om optimaal met de historische dimensies van de gebouwde omgeving om te kunnen gaan. Het wachten is nu op gemeenten die daadwerkelijk de verordening overnemen.

In de tussentijd heeft de Stichting Nationaal Contact Monumenten een onderzoek laten uitvoeren naar gemeentelijke monumentencommissies. Sinds de decentralisatie van de monumentenzorg (1989) moeten steden/dorpen zo'n commissie hebben als ze zelf willen beslissen over bijvoorbeeld wijzigingen in rijksmonumenten. De commissies bestaan

nu in driekwart van de gemeenten. De samenstelling en taakin-vulling van die commissies wijzen op een steeds integralere benadering, waarin bijvoorbeeld ook welstandstoezicht wordt meegenomen. Maar in slechts 10 procent zit er een archeoloog in die commissies, en voor het cultuurhistorisch landschap vrijwel niemand. Het rapport be-veelt daarom, naast nog meer integratie en vroegtijdiger, zelfstandiger, breder, en minder vrijblijvend adviseren, ook meer aandacht voor landschap, bouwhistorie, stedenbouw en archeologie aan.

De bovenstaande cursief afgedrukte tekst is integraal overgenomen uit de Nieuwsbrief van het Archeologisch Informatie Centrum (nr. 49, april-mei 1996).

In de gemeente Bemmelen is de monumentenverordening van 1988 van kracht. Op de gemeentelijke monumentenlijst prijken ca. 90 mo-numenten verdeeld over de kerkdorpen Bemmelen, Ressen, Haalderen, Doornenburg en Angeren. Daarnaast zijn er in de gemeente 19 Rijks-monumenten. Tot zover het goede nieuws....

Onze gemeente heeft geen eigen monumentencommissie. De ge-meente Bemmelen heeft de adviesbevoegdheden bij het Gelders Ge-nootschap ondergebracht. Dit geldt eveneens voor welstandsadvie-zen wanneer het monumenten betreft. Er bestaat wel een Commissie Historische Objecten maar die wordt op ad hoc-basis bij elkaar ge-roepen voor voorkomende werkzaamheden. Indertijd heeft deze com-missie voorbereidend werk verricht voor de, door het Gelders Ge-nootschap, op te stellen gemeentelijke monumentenlijst.

Met de keuze om de taken van een monumentencommissie extern onder te brengen, i.c. bij het Gelders Genootschap, bevindt de ge-meente Bemmelen zich in de provincie Gelderland (samen met nog één gemeente die dit zo heeft geregeld) duidelijk in een uitzonderings-po-sitie. Ruim 60 gemeenten, ook kleinere, hebben wel een eigen monumentencommissie weten te bemensen.

De in onze gemeente gekozen constructie houdt vrijwel automatisch in dat er alleen wordt geadviseerd wanneer de gemeente Bemmelen daarom vraagt. Het volgen van actuele kleinschalige ontwikkelingen

waarbij behoud van het erfgoed in het gedrang komt en ook het geven van ongevraagde adviezen wordt er naar onze mening door bemoeilijkt.

Het bestuur van de Historische Kring Bemmeler zou graag zien dat de Commissie Historische Objecten nieuw leven wordt ingeblazen en de officiële status van monumentencommissie krijgt, met alle daarbij behorende rechten en plichten. Het Gelders Genootschap heeft dan geen directe adviesrol meer, maar kan vanwege haar deskundigheid lid zijn van deze commissie en uiteraard op verzoek normaal worden ingeschakeld bij grootschalig onderzoek.

Ook de kring zou een plaats in deze echte monumentencommissie moeten krijgen. Op deze wijze kan beter worden gewaarborgd, dat de kring bij nieuwe (bouw)ontwikkelingen tijdig en op de juiste plaats de archeologische, cultuur- en natuurhistorische waarden in de gemeente aan de orde kan stellen. Daardoor is dan te voorkomen dat wij steeds achter de feiten aan moeten lopen en in een te laat stadium met de gemeente in gevecht moeten. Gebleken is immers, dat de communicatie met de gemeente nog steeds niet optimaal verloopt.

Daarnaast is het bestuur van mening dat de nieuwe monumentenverordening ook in Bemmeler van kracht zou moeten worden. De noodzaak hiervan blijkt duidelijk uit het weergegeven artikel uit de Nieuwsbrief.

De komende tijd zullen wij met nog meer energie dan voorheen zoeken naar mogelijkheden om onze wensen gerealiseerd te krijgen. Wij houden u op de hoogte.

Het bestuur.

Literatuurverwijzing:

'Monumenten op en in de grond: naar een integraal gemeentelijk monumenten- en archeologiebeleid', uitgave VNG, 96 blz. A5, ISBN 90 322 7725 1, f 27,50.

'Monumentencommissies in de praktijk: een onderzoek naar de samenstelling en het functioneren van gemeentelijke monumentencommissies' door M.P.C. Bressers, uitgave NCM, 96 blz. A4, ISBN 90 71107 40 X, f 10,-.

Onderwijsproject Twee keer bevrijd

Van ons boek "Twee keer bevrijd" zijn sinds het verschijnen in mei 1995 circa 1000 exemplaren aan de man gebracht. Dit boek is nu het onderwerp van een nieuwe activiteit van onze kring. Het plan werd opgevat om de kinderen van de hoogste klas van het basisonderwijs met deze materie kennis te laten maken. Voorlopig wordt op twee basisscholen een eerste "les" gegeven. Eén der vertellers uit het boek, de heer Daan Meurs, zal op de school vertellen over met name de tijd van het manneneiland.

Om ervoor te zorgen, dat de kinderen voldoende voorbereid zijn over hoe het allemaal zo gekomen is, werd door de kring een lesbrieft samengesteld en gedrukt. Voor elk van de kinderen is bovendien een exemplaar van het boek "Twee keer bevrijd" beschikbaar.

De historische kring hoopt op deze manier ook bij de kinderen wat meer begrip te kweken over de tijd, direct na de slag om Arnhem, die hier in de Over-Betuwe zulke diepe sporen heeft nagelaten.

Het project is inmiddels aan de andere basisscholen in het gebied van onze kring aangeboden. De ervaringen van de beide eerste projecten zullen in de projecten voor het schooljaar 1996/1997 worden meegenomen.

Joop Verburg.

Oude kadasterkaarten Ressen en Bemmelen

In de reeks Kadastrale Atlas van Gelderland verschijnen regelmatig uitgaven van kadastrale kaarten van omstreeks 1830, met informatie over eigendom en gebruik. Door Joop Verburg, Adri Stuart en ondergetekende is onlangs een begin gemaakt met het deel dat betrekking heeft op de kadastrale gemeenten Ressen en Bemmelen. In de komende nummers zullen wij u hierover nader informeren.

Gerard Sommers.

Straatnamen in Bemmelen, Haalderen en Ressen

In deze rubriek weer drie straten uit Bemmelen:

Kinkelenburglaan.

Deze laan omringt het kasteel "De Kinkelenburg". In 1403 geeft de hertog van Gelre dit kasteel, dat in de eeuw daarvoor is gebouwd, aan de familie Van Ambe in leen. In de loop van de daarop volgende eeuwen hebben diverse families het kasteel bewoond. De naam "Kinkelenburg" duikt voor het eerst op in 1681. In dat jaar wordt de molen en het molenrecht van het recht op het kasteel afgesplitst. Het omgrachte kasteel met de hof ervoor komt dan aan burgemeester Cuper van Nijmegen. In ons vorige kringblad is een afzonderlijk artikel over "De Kinkelenburg" opgenomen ("In Bemmelen staat een huis").

Cuperstraat.

In de eerste drie eeuwen van onze jaartelling hebben Batavieren op De Heuvel gewoond. Ook vond men sporen van hun aanwezigheid op "Het Hoog". Uit dezelfde periode dateren een aantal Romeinse vondsten op de zgn. Cuperswei. Het schijnt, dat deze drie hooggelegen terreinen eeuwenlang als woonheuvels hebben gediend. Het is aannemelijk, dat de woonheuvel, waar de Cuperswei op ligt, uitgegroeid is tot het dorp Bemmelen, mede gezien de nabijheid van een middeleeuwse kerk en een kasteel. De benaming Cuperswei is overgegaan op de Cuperstraat. Cuper was de burgemeester van Nijmegen die in 1681 op "De Kinkelenburg" kwam wonen.

Anna Vaecstraat.

Joost van Bemmelen en zijn vrouw Anna Vaecck waren rond 1500 de bewoners van "Huize Bemmelen". In de N.H.-kerk te Bemmelen bevindt zich een wandschildering van het paar. Op deze schildering staat op het linkergedeelte Joost van Bemmelen. Zijn echtgenote Anna Vaecck is afgebeeld op het rechtergedeelte. Op haar handen draagt zij het wapen van de familie Vaecck: een zwart kruis op zilver. Opvallend is dat de wijze waarop de straatnaam wordt geschreven (zonder "k") afwijkt van de familienaam, zoals elders wordt vermeld.

Betuwe geleidelijk in kerstsfeer

de gelddeil ander 12-12-1994

"Uut de ouwe deus"

De "Parel van Gelderland"

Ruum twintig jaor gelejen wier Bemmél uutgeroepen tot "Parel van Gelderland", waarvan hier en daor langs de weg nog borden staon.

A'j 't kranteplaatje uut dit blad bekiek, ku'j ow best veurstellen, dat die titel terecht was. 't Ziet er vredig en opgeruimd uut, de herten en wat ander klein- en pluumvee lopen rustig ien hun weitje bij Brugdiek.

Dezer dagen he'k 's staon te bekieken wat er allemaol gaonde is bij Brugdiek. Nou, ik kan ow zeggen: da's heel wat! De herten en 't kleinvee zien verhuusd naor de andere kant van "'t Gruune Hart". Ik vraog mien wel af, of opa's mit hun kleinkind en moeders mit hun kienderen daor nog helemaol naor toe lopen um oud brood en schellen te brengen, want 't was juus mekkelijk um vanaf 't winkelcentrum efkes langs de hertjes te lopen.

'n Groot stuk van de gracht bij Brugdiek is dichtgegooid en 't terrein opgeheugd, want 't mot 'n gazon worden. 't Land van Roelofs daornèven wur 't nije kermisterrein en parkeerplaats, mar da's 'n kunstwerk! En um dat kunstwerk toch mar goed te kunnen zien, mosten van 't kastanjelaontje daor de merste bomen weg. Op de krantefoto steken ze nog fier boven de gebouwen uut, mar da's nou gedaon!

't Liek wel of heel Bemmél op de schup geet.: 't Meestersplein is net 'n molshoop, daor kommen huuzen te staon. 't Schapewitje aan de Loostraot wurd ok al bedreigd dur woningbouw. En zo is d'r nog vul meer. A'j effe nie kiek, is d'r wer 'n stuk van 't ouwe Bemmél weg.

Houwen we eigenlijk nog wat over van de "Parel van Gelderland", of worden we zo'n bietje 'n stadsdeel van Nimwegen?

Maria Janssen.

Het begin van de aardappelteelt in Gelderland

Inleiding.

In Gelders Oudheidkundig Contactbericht van april 1976 trof ik een artikel aan van de heer H.K. Roessingh over de aardappelteelt in Gelderland.

Dat artikel vond ik om twee redenen opmerkelijk. Op de eerste plaats omdat het verrassend is om vast te stellen hoe kort geleden eigenlijk deze alledaagse voedselbron, met namen als Eigenheimer of Bintje, in onze streken werd geïntroduceerd. En op de tweede plaats omdat het artikel zo mooi duidelijk maakt dat geschiedenis, zoals in dit geval van de aardappelteelt, vaak moet worden gereconstrueerd uit toevallig bewaard gebleven beschrijvingen van boedels, inventarissen, kasboeken e.d. en vastleggingen van gerechtelijke procedures. In het oorspronkelijke artikel deed de schrijver, die destijds als wetenschappelijk hoofdmedewerker verbonden was aan de Afdeling Agrarische Geschiedenis van de Landbouwniversiteit te Wageningen, dan ook een oproep aan amateur-historici om hem te informeren over eventueel aangetroffen vermeldingen van aardappelen c.a. van vóór 1700. Dat zouden dan vondsten van belang zijn.

Er is echter nog een reden waarom het artikel voor de lezers van ons blad interessant is. Het blijkt namelijk, dat Bemmelen in de geschiedenis van de aardappelteelt in Gelderland een heel bijzondere plaats inneemt.

Ik heb contact gezocht met de heer Roessingh en hem bereid gevonden mee te werken aan het aanpassen van zijn artikel ten behoeve van publicatie in ons kringblad. Mede namens de lezers wil ik hem hiervoor op deze plaats bedanken.

Voor de volledigheid kan nog worden vermeld, dat de in 1976 gedane oproep in Gelders Oudheidkundig Contactbericht, geen nieuwe informatie heeft opgeleverd over de vroegste aardappelteelt in Gelderland.

Gerard Sommers.

Het begin van de aardappelteelt en de aardappelconsumptie in Gelderland.

De introductie van nieuwe gewassen is een van de oudste technische vernieuwingen in de landbouw en in sommige gevallen betekende zo'n nieuwe teelt dat hierdoor ook andere veranderingen in de landbouw mogelijk werden. Een zeer bekend voorbeeld is de spectaculaire verandering die het gevolg was van de komst van de aardappel. Het is een voorbeeld van een technische vernieuwing met grote sociale gevolgen.

De voordelen van de aardappel waren dat dit gewas op dezelfde oppervlakte twee- of driemaal zoveel zetmeel produceerde als rogge of tarwe. Dit betekende dat er veel meer mensen van dezelfde oppervlakte konden leven. De aardappel kon verbouwd worden in het jaar dat men de grond vroeger braak moest laten liggen en gaf dus een verbetering van de vruchtopvolging en een intensiever gebruik van de grond. De vervuiling van het land met onkruid, die bij de overheersende graanteelt een groot probleem was, werd door de aardappelteelt tegengegaan en binnen zekere perken gehouden. De teelt gaf relatief weinig oogstrisico en was arbeidsintensief. Daardoor was de aardappel een geschikt gewas op de kleinere bedrijven die over veel gezinsarbeidskracht beschikten. Het in gebruik komen van de aardappel als voedingsmiddel betekende een verbetering van het menu van de gewone man, dat vroeger erg eenzijdig was en waarin verse groente vrijwel ontbrak. De aardappel is een belangrijke vitamine C-bron en het algemeen in gebruik komen van de aardappel in de steden heeft in het verleden veel bijgedragen tot het verdwijnen van scheurbuik (vitamine C-gebrek). De aardappel doorbrak de vroegere strenge grenzen die door de overwegende graanbouw aan de voedselproductie gesteld waren en gaf de mogelijkheid van een verdere intensivering van de landbouw. De uitbreiding van de teelt in de 18de en 19de eeuw was in vele streken van Europa van invloed op de ontginning, het ontstaan van nieuwe kleine bedrijfjes en de groei van de bevolking.¹

De aardappel was in Europa niet bekend vóór de ontdekking van Amerika. Het gewas is afkomstig uit Zuid-Amerika. Het groeide op de

ARACHIDNA THEOPH. fortè, Papas Peruānorum.

CAP. LII.

Arachid. Theoph. fortè, Papas, radix.

Eén van de oudste afbeeldingen van de aardappelplant. Houtsnede uit CAROLUS CLUSIUS, *Rariorum plantarum historia*, Moretus, Antwerpen 1601, liber IV, p. LXXIX.

hoogvlakten van Peru, Bolivia en Columbia en werd door de indianen als cultuurgewas verbouwd. In Europa werd de aardappel aanvankelijk slechts in tuinen van kruidenliefhebbers als rariteit gekweekt. Later begonnen hoveniers in de nabijheid van steden aardappels te telen als tuinbouwproduct en pas veel later is de aardappel ook akkerbouwgewas geworden. Het tot nu toe oudste bericht over het eten van aardappels in Europa is gevonden in rekeningen van een hospitaal in Sevilla, waar in 1573 aardappels werden gegeten die in de nabijheid van deze stad werden geteeld.²

In veel streken heeft het lang geduurd voor de aardappel hoofdvoedsel is geworden. Evenals bij andere nieuwe voedingsgewassen bestond er aanvankelijk vaak een zekere afkeer dit gewas te telen en te eten, maar wanneer deze was overwonnen en het nieuwe gewas eenmaal was aanvaard, ondervond de uitbreiding nauwelijks enige economische belemmering. Deze werd hoofdzakelijk bepaald door de stijgende noodzaak van goedkoop voedsel.

Veelal wordt aangenomen dat in de Nederlanden vooral na de strenge winter van 1740 in het daarop volgende hongerjaar door de hoge graanprijzen de mensen uit noodzaak de aardappel leerden eten en dat daarna de teelt zich veel sterker uitbreidde. Zeker is wel dat de hoge graanprijzen en vooral een voortdurende stijging daarvan (zoals in de tweede helft van de 18de eeuw) de aardappelconsumptie sterk hebben bevorderd. Het bestaan van aardappelteelt in de Nederlanden dateert echter al van veel vroegere datum.

Uit een onderzoek van de Belg Vandenbroeke blijkt dat de aardappelteelt in de Zuidelijke Nederlanden aanmerkelijk ouder is dan meestal wordt aangenomen. Reeds ca. 1660-1680 kwam in de Elzas, in de Vogezen en in Vlaanderen de aardappel als akkerbouwgewas voor. Van hieruit verspreidde de teelt zich in de volgende decennia verder in de Zuidelijke Nederlanden.³

Wat ons land betreft neemt men aan dat de verspreiding van de aardappel vanuit het zuidwesten, waar de oudste sporen van aardappelteelt werden gevonden in Oostburg (West-Zeeuws-Vlaanderen) in 1697 en in het Land van Cadzand omstreeks 1700. Vanuit Zeeuws-

Vlaanderen en de Zuid-Hollandse eilanden zou de verspreiding na ca. 1730 naar het binnenland zijn opgeschoven. Deze opvatting berust echter op zwakke basis en wat Gelderland betreft wijzen allerlei gegevens op een veel eerder begin.

Uit enkele archivalische vermeldingen meen ik te kunnen opmaken dat de aardappelteelt in Gelderland in ieder geval al aan het eind van de 17de en in de eerste decennia van de 18de eeuw bekend was. De aardappel werd toen als tuingewas naast wortels, kool en knollen in de groentetuin van de boerderij verbouwd en incidenteel ook op de akker. In de jaren '30 van de 18de eeuw schijnt er een uitbreiding te zijn opgetreden. Betekenis als akkerbouwgewas verkreeg de teelt vooral in de tweede helft van de 18de eeuw, toen het gebruik van de aardappel als volksvoedsel in de steden massalere vormen begon aan te nemen.

De boven bedoelde oudste gegevens voor Gelderland vond ik in enkele inventarissen van boerenboedels. De aardappel wordt daarin vermeld onder de voorraad eetwaren of als gewas in de tuin: "1 cuijp off vleiston met erd appelen", "aartappels ... in den hof", "een benne met kerdappelen", "1 olde ton mit eerdtappelen", "6 schepel aerdappelen". De eerste vermelding dateert al uit 1699 in Bemmelen, de overige uit 1715 in het scholtambt Zutphen, uit 1718 in Doornenburg en uit 1719 en 1721 in Putten.⁴ In 1720 werden in Beuningen uit een boerenboedel 4 zakken, 2 kanissen (=korven), een benneke en een mand met aardappels verkocht.⁵ Soms staat er ook iets meer bij vermeld, zoals in een boedelinventaris uit Epse (bij Gorssel) uit 1723: "2 volle kuilen met aerdappels, 2 deelen aerdappels in de kelder daer daegelijcks van gebruickt word".⁶ In een boedelbeschrijving uit 1723 vinden wij aangetekend: "... twee ackerkens gerioelt met wortelen en aerdappelen .." en "... eenen acker rog en eenen acker toebacq neffens een hoekje met wortelen en aerdappelen, alle op een perceeltje lants van eenen halven mergen gelegen tot Druten ...".⁷ Ook werden wel aardappels aangekocht zoals blijkt uit de afrekening van de momber (voogd) van de minderjarige erfgenamen van een middelgrote boerderij in Herveld. Tussen november en april 1734/'35 kocht hij 4 zakken aardappels.⁸

4. peppeles omg. aewigtych.
1. seich boom d'wygtych.

Indes Kledde.

2. bier ftoelingy

→ 1. cilijp of vleitum met een

1. tounel

weg 1. blieje tounel

hulijba goud ratt.

10. wolek vleet

apely / cont
Jan 8 gell / 10
güpsitz

Blijkens deze gegevens was in de eerste decennia van de 18de eeuw zowel op de zandgronden als in het rivierengebied van Gelderland de aardappel al ingeburgerd, niet alleen als hofgewas, maar ook al enigszins als veldgewas. Het betrof waarschijnlijk in hoofdzaak de teelt voor eigen gebruik, maar we vinden toch ook verzending van aardappels vermeld in de registers van de convoeien en licenten en de binnenlandse paspoorten van het kantoor Arnhem: in maart 1711 gaat Gysbert Arissen met 80 gulden aan aardappels naar Amsterdam, terwijl er in dat jaar ook een partijje met een waarde van 40 gulden uit het buitenland wordt ingevoerd, eveneens met bestemming Amsterdam.⁹

Zoals gezegd nam in de tweede helft van de 18de eeuw de betekenis van de aardappel als voedingsgewas toe. In november 1771 werd het Hof van Gelderland door de Staten gemachtigd om zonodig een verbod van uitvoer van aardappels uit de provincie af te kondigen, indien door de hoge prijzen te veel aardappels naar Holland verkocht zouden worden en het gevaar zou bestaan dat er voor de eigen bevolking niet genoeg over zou blijven. De antwoorden uit de steden en ambten op vragen van het Hof in maart 1772 over de al of niet wenselijkheid van zo'n verbod¹⁰ laten zien dat de aardappel in Gelderland reeds vóór de hongerjaren 1771 en 1772 een algemeen voedsel geworden was, maar dat de teelt zich meestal beperkte tot het voorzien in eigen behoefte en in die van de naaste omgeving. Waar te weinig geteeld werd (of de oogst slecht was geweest) waren de inwoners gewoon aardappels van elders aan te kopen.

Rond de steden was relatief veel aardappelteelt en een plotseling abnormaal grote opkoop tegen hoge prijs voor vervoer naar Holland was een reëel gevaar voor de voedselvoorziening in de steden. Berichten hierover kwamen in maart 1772 uit Zutphen. Men klaagde dat in het scholtambt Zutphen en vooral in Warnsveld de aardappels in gehele partijen werden opgekocht en dan in Zutphen werden verscheept en dat er niet meer zoveel ter markt kwam als voorheen. Uit Arnhem werd echter geschreven dat er niet meer dan vorige jaren was verzonden en dat er nog een aanmerkelijke voorraad in de stad was. Harderwijk meldde aan het Hof wél een vergroting van de uitvoer, evenals Nijmegen.

"In elk kuiltje een". Tekening van het aardappels potten door C. JETSES uit: JAN LIGTHART en H. SCHEEPSTRA, *Dicht bij huis I*, Wolters, Groningen 1902, illustratie tussen p. 32 en p. 33.

Door de gestegen prijzen vreesde men gebrek bij de behoeftige inwoners als er geen maatregelen zouden worden genomen. De conclusie die men uit de verschillende berichten kan trekken, is dat het probleem de stijgende *prijs* was, die funest voor de armste groepen van de bevolking in de steden kon worden, maar niet dat er te weinig aardappels in Gelderland waren door plotselinge grote opkoop voor vervoer naar Holland.

In enkele streken van Gelderland was in de afgelopen jaren de aardappelteelt reeds een belangrijke plaats gaan innemen als handelsproduct. In de Tieler- en Bommelerwaard werden reeds geruime tijd zeer veel landerijen voor aardappelteelt gebruikt. Er was een belangrijke uitvoer van Holland naar Utrecht en een uitvoerverbod zou de inwoners grote schade toebrengen, zo berichtte men aan het Hof.¹¹ Velen zouden hun landpacht niet meer kunnen opbrengen omdat de aardappel het belangrijkste handelsproduct was. De uitvoer was toegelaten en de prijzen waren hoog, maar er waren geen klachten over al te grote uitvoer of gebrek aan aardappels. Opmerkelijk zijn ook de mededelingen uit Hattem. Een grote hoeveelheid boven die men zelf nodig had, werd naar elders vervoerd. Vermoedelijk gingen de aardappels vooral naar de stad Zwolle, zoals uit Oldebroek - blijkens een mededeling aan het Hof - de aardappels naar Kampen gingen. Rond het stadje Hattem was de aardappel het voornaamste product geworden waarop de meeste kleine bedrijfjes steunden.

Samenvattend kan worden geconcludeerd dat het nieuwe gewas een goedkoop voedsel leverde in de eigen huishouding van de boer en geheel nieuwe mogelijkheden opende voor het kleine bedrijf. De productie rond Gelderse steden als Arnhem, Nijmegen en Harderwijk is van betekenis geweest voor de voedselvoorziening in onze streek.

H.K. Roessingh.

Noten:

- 1 R.N. Salman, The history and social influence of the potato, Cambridge 1949, reprint 1970. K.H. Connell, The population of Ireland 1750 - 1845, Oxford 1950, pp. 121 - 162.
- 2 B.H. Slicher van Bath, De agrarische geschiedenis van West-Europa (500 - 1850),

- Utrecht 1960, pp. 291.
- 3 Chr. Vandenbroeke, "Aardappelteelt en aardappelverbruik in de 17de en 18de eeuw", Tijdschrift voor geschiedenis 82 (1969) pp. 49 - 68.
 - 4 Rijksarchief in Geld.: Rechterlijk archief Overbetuwe, inv.no. 481 (Bemmel 1699, boedelinventaris Hendrik Ceultjens); Recht. archief scholtambt Zutphen, inv.no. 279 (1715); Recht. archief Overbetuwe, inv.no. 481 (Doornenburg 1718); Recht. archief Veluwe, inv.no. 492 (no. 49, Putten 1721 en no. 50, Putten 1719).
 - 5 Rijksarchief in Geld: Recht. archief Rijk van Nijmegen, inv.no. 237 (no. 4).
 - 6 Rijksarchief in Geld: Recht. archief scholtambt Zutphen, inv.no. 279 (boedel van Albert Claesen en Jenneken Roelofs, op 't Olthof, Epse).
 - 7 Rijksarchief in Geld: Recht. archief ambt van Tussen Maas en Waal, inv.no. 227 (no. 5a).
 - 8 Rijksarchief in Geld: Recht. archief Overbetuwe, inv.no. 482 (rekening van Jan Rycken als momber van de kinderen van zal. Dibbit Hendricx).
 - 9 Gemeente-archief Arnhem: Oud archief van Arnhem, inv.no. P.M. (convooien en licenten), BP 1711 (8 maart) en I 1711.
 - 10 Rijksarchief in Geld.: Archief Hof, inv.no. 2568 (stukken betr. uitvoer van aardappelen uit de provincie, 1772).
 - 11 Ibidem.

Robert Melchers afgestudeerd

Onlangs studeerde Robert Melchers uit Angeren bij de Katholieke Universiteit Nijmegen af als doctorandus geschiedenis. Het bestuur en de meeste leden van onze kring zullen Robert Melchers kennen als een enthousiaste beoefenaar van de geschiedenis van onze streek. Wij weten dat wij als bestuur, ook namens die leden spreken, als wij hem van harte gelukwensen met het behaalde resultaat.

Zoals eigenlijk wel te verwachten was, heeft het onderwerp waarop Robert afstudeerde ook een relatie met de geschiedenis van onze streek. Zijn doctoraalscriptie handelt over kasteel "De Doornenburg" en haar bewoners in de jaren 1621 tot en met 1727. De titel luidt: "De Doornenburg onder Van Amstel; een gouden eeuw". Exemplaren van de scriptie kunnen worden opgevraagd bij de schrijver, tel. 026-3255092. De prijs bedraagt f 15,-.

Het bestuur.

Het aardige is eraf

De Over-Betuwe verandert snel, zoals heel Nederland snel verandert. Op sommige plaatsen doet dat extra pijn. Ressen is zo'n plaats. Je zou wensen dat de tijd stil blijft staan, maar het tegendeel is waar. De veranderingen komen als maar sneller. "Het aardige is eraf", zegt Joop Evers, geboren en getogen Ressenaar. Met hem had ik een gesprek over het Ressen van de jaren vijftig, zijn jongensjaren, en het Ressen van nu. Hij neemt ons mee vanaf de Groenestraat tot over het spoor.

In 1953 kwam de grote weg

De grote weg van Bemmelen naar Ressen is een rechte lijn. De oude Ressenestraat was kronkelig en smal, zoals nu het eerste stukje vanaf "Strijdhagen". Bij "Oudenhof", waar Joop opgroeide, lagen drie scherpe bochten. Langs de weg groeide meidoorn. "Ons erf was omzoomd door een prachtige beukenhaag. Die verdween. Iedereen moest grond inleveren. Voor de ingang van 't Spijk" lag een grote vijver waar je omheen kon rijden. Die moest worden gedempt. Ook de bijbehorende treurwilgen legden het loodje".

Veel veranderingen beginnen bij wegen of andere vormen van infrastructuur. Voor Ressen was de verandering van de Ressenestraat maar een kleinigheid vergeleken met de aanleg van de A52 en de A15. Binnenkort komen er opnieuw grote infrastructurele ingrepen. Het schrikbeeld doemt op van één grote stad tussen de grote rivieren, met alleen de uiterwaarden nog als open en groen gebied en met slechts hier en daar een herinnering aan het weelderige boerenleven van weleer. De laatste vijf decennia lijkt er meer te veranderen dan de laatste vijf eeuwen.

Alles was groen

Ressen was groen in de vijftiger jaren, herinnert Joop zich. Waar nu het bedrijf Wido zijn loodsen heeft stonden enorme bomen. Waar nu de visvijvers te zien zijn en een aantal bungalows, lag een kersenbongerd, omgeven door een prachtige lindenhaag. "Oudenhof" verbouwde kersen. Joops vader hanteerde het systeem van wijkers en blijvers. Terwijl de blijvers op hoogte kwamen zorgden de wijkers

voor oogst. Als de blijvers aan vruchten toe waren, wachtte de wijkers de bijl. "Ressen was hartstikke groen", zegt Joop, "alleen de wei bij het kerkje was open, de rest stond vol met fruit, vooral kersen. Langs het Laantje, waar het nu kaal is, stonden koningslinden. Over het spoor trof je alleen zacht fruit. Daar stond weinig hoogstam. Bij "De Boel", ook nog Ressen, zag je vooral veeteelt". Het fruit beheerste voor een belangrijk deel het dorpsleven van Ressen. Het gaf ook gelegenheid tot feesten. Het "kerseneind" en het "appeleind" waren jaarlijks terugkerende evenementen. Naast de fruitfeesten was er alleen het koninginnefeest, dat steevast gehouden werd op de Kerkenwei. Ressen had ook zijn veiling. Die was ontstaan als een afscheiding van de veiling van Elst. Alle fruit van Bommel, Gendt, Haalderen en Doornenburg ging naar de Ressense veiling. Het was daar in de oogsttijd een drukte van jewelste.

De middenstand is verdwenen

Zoals overal in de dorpen, zijn de kleine middenstanders verdwenen. Er waren verschillende cafés. Eén daarvan droeg de naam "Klein Rome". Dat was een kroeg annex winkel langs de Ressensestraat, iets verderop dan het begin van de Groenestraat. De naam "Klein Rome" komt terug in het kader van de jongste uitbreidingen van de bebouwde kom. Aan de Hoeksehofstraat had je de kruidenier annex bakker van Zetten. Bekend was ook de dorpstimmerman, Hendriks. "Dat was een echte dorpsfiguur, zoals je ze overal wel tegenkomt", zegt Joop. De man had een manier van werken, die aan ouderwetse gezelligheid doet denken. Alleen degenen die de vijftiger jaren hebben meegemaakt kunnen zich daar nog een goed beeld van vormen.

Ook bij de veiling lag een café. Joop: "Waar je nu de snelweg overkomt, kon je rechtsaf naar Elst, naar de Wolfhoeksestraat. Op de hoek lag een café met weegbrug. Het was daar aardig druk", zegt Joop, "want naast de veiling had je ook nog het station, compleet met rangeerterrein. Er was overslag van kolen en ook bijvoorbeeld van bieten. Alle treinen stopten in Ressen, omdat de brug bij Nijmegen maar een enkel spoor had. Kort na de oorlog is dat allemaal opgehouden. De brug bij Nijmegen werd een volwaardige spoorbrug en station Ressen ging dicht. In 1975 werd het gebouw gesloopt".

De kerk

Ressen telde rond de driehonderd inwoners, waarvan het grootste gedeelte tot de protestantse kerk behoorde. Er was een stringente scheiding tussen protestanten en de katholieke minderheid. Joop ging als katholieke jongen een kwartier later naar school dan zijn protestante leeftijdsgenoten. Dat was ooit zo geregeld ter voorkoming van vechtpartijtjes, maar echt nodig was dat niet meer. "In mijn tijd was het scherpe eraf", vertelt Joop, "maar van mijn vader weet ik dat gevechten tussen kinderen van de twee godsdiensten geen zeldzaamheid waren. Dominee Visser heeft veel gedaan om de verhoudingen te normaliseren. Later kwam het allemaal goed. Als dan een Bemmelse pastoor ingehaald werd hielpen de protestanten met het bouwen van een welkomstboog".

Het is inmiddels elf uur in de avond geworden. We hebben het over veel meer gehad dan u hier hebt gelezen. Met een licht nostalgisch gevoel fiets ik terug naar de Pas. Ook zo'n gebied waar de tijd eigenlijk stil zou moeten staan.

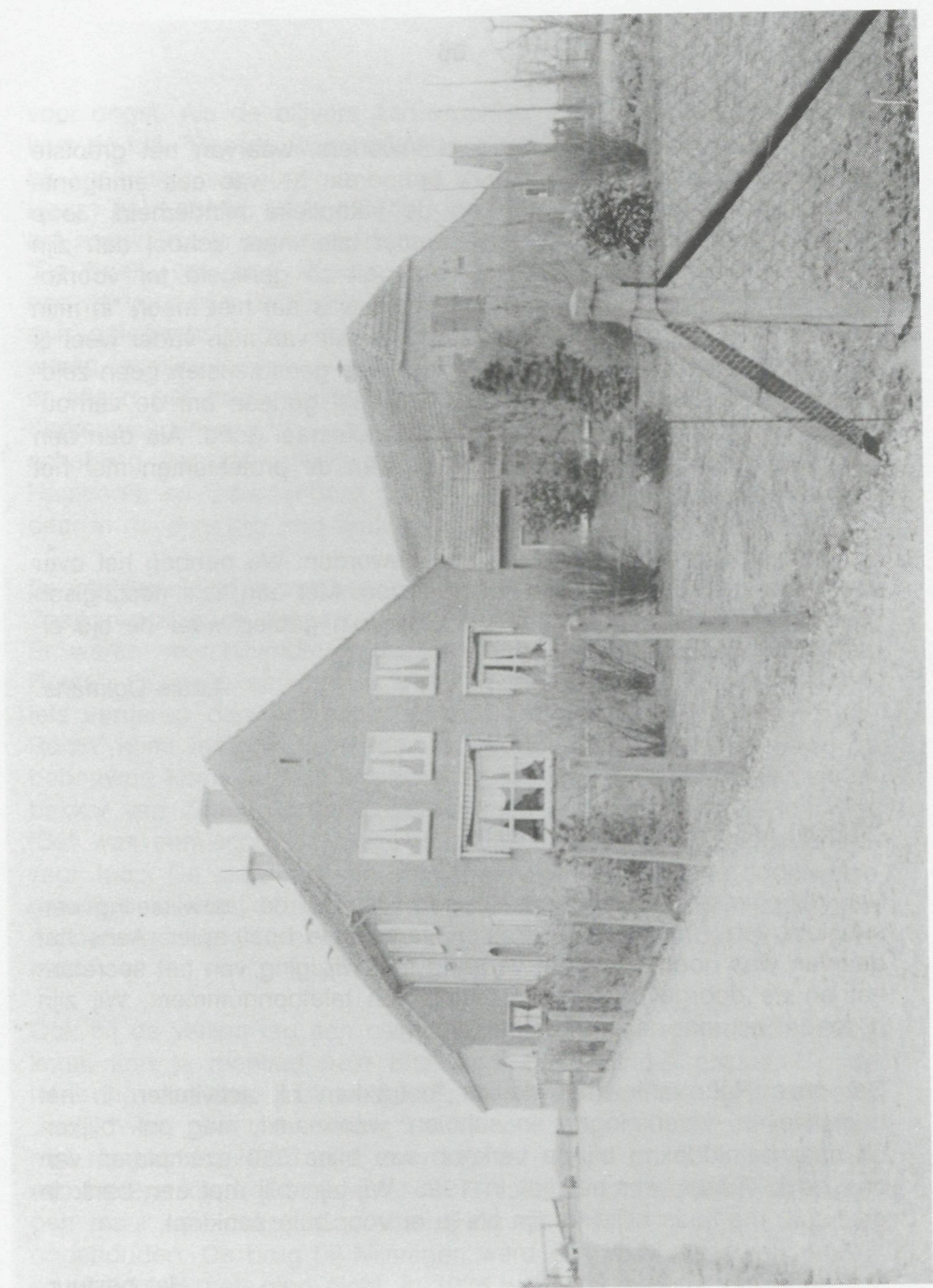
Louis Dolmans.

Steun van de Rabobank

Van de plaatselijke Rabobank kregen wij rond de jaarwisseling een subsidie van f 250,- in de kosten van nieuw briefpapier. Aanschaf daarvan was noodzakelijk in verband met wijziging van het secretariaat en de doorgevoerde aanpassing van telefoonnummers. Wij zijn bijzonder blij met deze tegemoetkoming.

Dat onze Rabobank haar devies "betrokken bij activiteiten in het bedrijfsleven, verenigingen en scholen" waarmaakt, mag ook blijken uit haar bemiddeling bij de verkoop van bijna 350 exemplaren van ons boek "Twee keer bevrijd" in 1995. Wij zijn blij met een bank in de buurt, die thuis blijkt te zijn als je er voor hulp aanklopt.

Het bestuur.

Een oude foto

Zó oud is de foto die we deze keer voor u afdrukken niet. Wij schatten circa 40 jaar. De foto is waarschijnlijk gemaakt door zo'n rondtrekkende fotograaf, die zwart/wit-foto's nog met de hand inkleurde.

De afgebeelde boerderij is in 1950 gebouwd. Naast de voordeur was te lezen dat de eerste steen werd gelegd door Harrie Janssen op 5 oktober 1950. Bij het boerenbedrijf, dat vanuit deze gebouwen ongeveer veertig jaar lang werd uitgeoefend, hoorden ooit diverse grote percelen wei- en bouwland in en om Haalderen. De boerderij lag op een verhoogd stuk grond aan de Geerstraat in Haalderen, eigenlijk al tientallen jaren op de grens van het dorp en het buitengebied. Lág, want begin dit jaar heeft zij (toch) plaats moeten maken voor de, ook hier, oprukkende woningbouw. Voor een deel had de woningbouw al bezit genomen van de terreinen en de bedrijfsactiviteiten waren ook al geëindigd. Direct na Nieuwjaarsdag zijn de laatste bewoners vertrokken, voor zover wij weten naar het noorden van het land.

Toen wij er in januari nog wat foto's maakten, bood het geheel inmiddels een trieste aanblik. Getuige de graffiti had de jeugd al bezit genomen van het pand. Ramen en deuren stonden klaar om afgevoerd te worden en ook voor dakpannen en -goten waren kennelijk nog nieuwe bestemmingen gevonden. De afgedrukte foto troffen we aan tussen wat rondslingerende papieren en andere achtergelaten oude spullen.

Als een laatste eerbetoon aan wat in de eerste tientallen jaren na de oorlog een prachtig modern bedrijf met een mooie toekomst moet zijn geweest, nemen we de foto nu op in ons blad.

Aan de ene kant prijzen we ons gelukkig dat we nog de hand wisten te leggen op deze unieke foto. Aan de andere kant vinden we het erg jammer, dat mensen ons nog niet weten te vinden, als er spullen moeten worden opgeruimd. Denkt u wel aan ons?

Gerard Sommers.

Agenda

Met deze rubriek willen wij u attent maken op tentoonstellingen e.d. in onze woonomgeving.

Provinciaal Museum G.M. Kam, Museum Kamstraat 45, Nijmegen (024-3220619) **DE DOOD OP DE STUWWAL. Dertig eeuwen begravingen op een heuvelrug in Nijmegen.** Te zien tot en met 23 juni 1996.

Op de heuvelrug van Nijmegen-Oost, een stuwwal uit de voorlaatste ijstijd, zij grote aantallen graven gevonden van mensen die hier vanaf ca. 2500 voor Chr. tot in de 5^e-eeuw na Chr. hebben gewoond. De kleine tentoonstelling geeft een beeld van de veranderende begrafenisgewoonten in deze lange periode en van de mogelijkheden die modern onderzoek van zelfs gecremeerde lichaamsresten nog kan bieden.

Museum Commanderie van Sint-Jan, Franse Plaats 3, Nijmegen (024-3229193) **'...OM DAIR IN DIE KLEIJNE ARME VERLATEN WEESKENS IN TOE STELLEN...'** **Geschiedenis van de weezenzorg in de 'Beide Weeshuizen' te Nijmegen.** Te zien van 22 juni tot en met 1 september 1996.

In de reeks historische thema-tentoonstellingen waarmee de Commanderie deelgebieden van de stedelijke verzamelingen belicht, zal aandacht worden besteed aan de weezenzorg in Nijmegen vanaf de zestiende eeuw. Burger Kinderen Weeshuis en Arme Kinderen Huis met hun gebouwen, inventarissen en lotgevallen vormen het thema van deze expositie.

De Stratemakerstoren, Waalkade 83-84, Nijmegen (024-3238690) **'Spelen in Nijmegen: knikkeren, klepperen, klootschieten.'** Te zien tot en met 3 november 1996.

In de jaren tachtig brachten opgravingen van 16^e en 17^e-eeuwse beerputten in Nijmegen grote hoeveelheden kinderspeelgoed aan het licht. Kinderen deden vroeger ongeveer dezelfde dingen als nu, maar

ze maakten hun speelgoed veelal zelf, van klei, hout, leer, stof of botjes. De vondsten zijn onderverdeeld in spelletjes die je individueel kunt spelen, wedstrijdspelletjes voor meerdere personen, denkspelletjes en ondeugende spelletjes.

Boeken

Recent verschenen, c.q. te verschijnen boeken, die mogelijk uw belangstelling hebben:

Theo Holleman, Een verleden op de schop. Beheer en studie van het Nederlandse archeologische bodemarchief, Amsterdam 1996 (f 44,50; verkrijgbaar in de boekhandel).

Een verleden op de schop beschrijft de situatie rond beheer en studie van het archeologische bodemarchief in Nederland. De conclusies die in deel 1 worden getrokken rond het beheer zijn alarmerend. De delen 2 en 3, met aansprekende voorbeelden van archeologisch onderzoek en ontwikkeling van methoden en technieken, geven een positiever beeld te zien. Bij dit alles besteedt de auteur uitvoerig aandacht aan de gevolgen van het Verdrag van Valletta (Malta) uit 1992. Deze overeenkomst legt de lidstaten van de Europese Unie op archeologen te betrekken bij elke ingreep in de bodem; centraal in het verdrag staat het principe dat de veroorzaker van schade aan archeologische waarden de kosten van het dan verplichte onderzoek betaalt. De verwachting wordt uitgesproken dat de implementatie van dit verdrag, bij bestendiging van het huidige beheer, grote problemen zal opleveren.

Een verleden op de schop is niet geschreven vanuit het gezichtspunt van de archeoloog of dat van de overheid. Theo Holleman hanteert een deels journalistiek, deels persoonlijk uitgangspunt. Hij stelt zich uitdrukkelijk op als kritische mede-eigenaar van dit onderdeel van het Nederlandse cultuurhistorisch erfgoed en geeft onbevangen zijn gedachten weer over de wijze waarop daarmee wordt omgesprongen.

Harry van Enckevort/Katja Zee, Het Kops Plateau. Prehistorische grafheuvels en een Romeinse legerplaats, Abcoude/Amersfoort 1996 (f 25,00; verkrijgbaar in de boekhandel).

Een van de grote raadsels van Romeins Nijmegen, het Kops Plateau, is pas de laatste jaren eindelijk opgelost. Archeologen van de ROB hebben tussen 1986 en 1995 talrijke overblijfselen van één van de vroegste Romeinse legerplaatsen in Nederland aan het licht gebracht. Van hieruit lijken de veldtochten van de Romeinen, onder leiding van Drusus, tegen de Germanen gecoördineerd te zijn. Tot de meest sensationele vondsten behoren ongetwijfeld enkele roestklompen die na schoonmaak schitterende ijzeren helmen en gezichtsmaskers bleken te bevatten. Deze hebben toebehoord aan Bataafse ruiters, die vanaf ca. 40 na Chr. op het plateau gelegerd waren. Behalve Romeinse zaken zijn er ook talrijke prehistorische overblijfselen gevonden: een aantal intrigerende steencirkels en een openluchtheiligdom.

Het rijk geïllustreerde boek geeft een helder inzicht in de resultaten van het archeologisch onderzoek op het Kops Plateau, maar ook in de praktijk van de archeologie: van inmeten en uitgraven tot en met de wetenschappelijke analyse.

Dr. H.K. Roessingh en dr. A.H.G. Schaars, De Gelderse landbouw beschreven omstreeks 1825, uit te geven door de Vereniging voor Landbouwgeschiedenis.

In ruim 275 pagina's met veertig foto's, wordt een nauwgezet beeld geschetst van akkerbouw, veeteelt, bossen, veengebieden en andere woeste gronden, terwijl ook aandacht besteed wordt aan het leven en bezit van de toenmalige agrarische bevolking. Duidelijk wordt hoe gecompliceerd de Gelderse landbouw was en hoe verfijnd de technieken al waren die de boeren toen toepasten. Het boek verschijnt begin juni a.s. in een beperkte oplage en kan besteld worden bij de Vereniging voor landbouwgeschiedenis, p.a. Vakgroep Agrarische Geschiedenis LUW, Postbus 9101, 6700 HB Wageningen. De prijs bedraagt f 65,- excl. f 9,- verzendkosten.

We zijn net zo thuis in de buurt als u

De Rabobank is een bank met een idee. Het idee dat je samen sterk bent. De Rabobank heeft als geen ander een traditie van samenwerken en bouwen aan relaties. Het is een bank van mensen vóór mensen.

Dat merkt u al snel in het persoonlijke contact. Elke Rabobank staat midden in de samenleving. Daarom zijn we vaak betrokken bij activiteiten in het bedrijfsleven, verenigingen en scholen. We weten wat er leeft, ook als het niet om bankzaken gaat. Kortom, we zijn een bank die net zo thuis is in de buurt als u.

Rabobank

Coöperatieve Rabobank "Over-Betuwe" B.A. kantoren te Angeren, Bemmelen, Elst, Haalderen en Valburg

Historische Kring Bemmeler

Secretariaat: J. Verburg,
Teselaar 61,
6681 BE Bemmeler.

Bankrekening: Rabobank Bemmeler 10.57.26.443
(giro van de bank 889425)

Samenstelling bestuur:

L.J.F. Dolmans
(voorzitter/geschiedenis)

J. Verburg
(secretaris)

G.J. Sommers
(penningmeester)

E.W. Arns
(bestuurslid)

M.J.P. Janssen-v.Gelder
(documentatie)

Drs. M.H.J.M. Kocken
(archeologie)

De Pas 4,
6681 KC Bemmeler.

Teselaar 61,
6681 BE Bemmeler.

De Houtakker 1,
6681 CW Bemmeler.

Meerweg 1,
6681 BC Bemmeler.

Dorpsstraat 8,
6681 BN Bemmeler.

Loostraat 11,
6681 AH Bemmeler.

Tel:

0481 463064

461603

464933

461772

464349

461739

Redactie:

De redactie voor deze uitgave werd gevormd door Eef Arns, Louis Dolmans, Maria Janssen, Marc Kocken, Gerard Sommers en Joop Verburg. Kopij en andere berichten voor de redactie kunnen worden ingeleverd bij de redactieleden.

Lidmaatschap Historische Kring Bemmeler:

Deze uitgave wordt gratis verspreid onder de leden van de kring. Wilt u ook lid worden, of anderen lid maken: aanmelding kan plaatsvinden bij het secretariaat. De contributie bedraagt f 20,= per jaar; tweede en volgende gezinsleden betalen f 10,=.